

Біла О.Г.,

кандидат економічних наук,
професор кафедри фінансів і кредиту
Львівської комерційної академії

ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ І ФІНАНСОВА СТАБІЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто суть і механізм розробки фінансового плану, його роль і значення у забезпеченні передумов фінансової стабільності та управлінні капіталом підприємства.

The author looks into the essence and mechanism of developing a financial plan, its role and meaning in securing preconditions for financial stability and company's capital management.

Фінансова стабільність є важливою передумовою успішного ведення господарської діяльності, формує імідж господарюючого суб'єкта, є його візитною картою. Тому підприємствам і організаціям необхідно постійно дбати про фінансову стабільність, вживати заходів для її зміцнення.

Слід зазначити, що досягається фінансова стабільність налагодженням ритмічної й ефективної роботи підприємства, завдяки вмілому управлінню виробничими фондами і джерелами їх формування. Цьому сприяють: розроблення економічно обгрунтованого бізнес-плану і його невід'ємної складової — фінансового плану; контроль і аналіз виконання бізнес-плану, зокрема фінансового плану; вжиття конкретних заходів щодо фінансово-господарської стабілізації.

У контексті фінансової стабільності фінансовому плануванню має відводитися особлива роль, оскільки воно пов'язане з ресурсним чинником — формуванням, розміщенням і використанням фінансових ресурсів та отриманням прибутку на вкладений у господарську діяльність капітал. Саме у процесі фінансового планування економічно обгрунтовується потреба підприємства у капіталі для забезпечення виконання прогнозованих бізнес-планом обсягів господарської діяльності, яка ув'язується з наявними і реальними для залучення джерелами фінансування, та створюються передумови фінансової стабільності підприємства.

В ринкових умовах, коли конкурентоспроможність підприємств усіх форм власності, їх сильна позиція на ринку товарів і послуг значним чином залежать від вибору сфери діяльності й уміння забезпечити фінансову стабільність, інтерес економістів до фінансового планування та форм і методів контролю виконання фінансового плану постійно зростає. Ці питання дедалі повніше висвітлюються у підручниках і навчальних посібниках з фінансів підприємств, фінансового аналізу, фінансового менеджменту та фінансового планування і прогнозування.

© Біла О.Г., 2007

2000 року Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України затвердило Положення про порядок складання річного фінансового плану державним підприємством (наказ № 277 від 25 грудня 2000 року), форму якого 2003 року удосконалено й доповнено (наказ № 137 від 27 травня 2003 року). Ним визначено порядок складання річного фінансового плану державними підприємствами (окрім казенних). Для підприємств інших форм власності цей Порядок має рекомендаційний характер¹. Тому фінансове планування і прогнозування для таких підприємств у ринковому середовищі — це прерогатива суб'єктів господарювання. Вони самі визначають форму і зміст фінансового плану.

Так, на замовлення Центральної спілки споживчих товариств України 2001 року Львівська комерційна академія (керівник НДР — О.Г. Біла) розробила Методичні рекомендації зі складання фінансового плану торговельного підприємства². У них враховано специфіку фінансових відносин у споживчій кооперації та її вплив на формування й використання фінансових ресурсів і на конкретних прикладах висвітлено методику розробки фінансового плану.

З 2002 року кооперативні організації й підприємства, користуючись наявними методичними рекомендаціями, великою інформаційною базою та власним досвідом, налагоджують фінансове планування й контроль виконання фінансового плану. Це сприяє зміцненню фінансового стану, забезпечує фінансову стійкість організацій та підприємств системи споживчої кооперації в цілому (див. табл. 1).

З 2002 року споживча кооперація як громадсько-господарська організація працює прибутково, щороку нарощує прибуток, підвищує частку власних коштів у формуванні оборотних активів, що позитивно впливає на платоспроможність і ліквідність боргових зобов'язань, підвищується фінансова стійкість, що є важливою передумовою фінансової стабільності кооперативних організацій і підприємств.

У процесі планування головну увагу приділили доходам, витратам і прибутку, оскільки значна кількість кооперативних організацій і підприємств тривалий час працювала збитково. Тому прибуткова діяльність — це результат виконання плану обороту від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), економії витрат, зведення до мінімуму непродуктивних втрат та отримання доходів від іншої операційної діяльності. Відчутно змінився рівень витрат, пов'язаних з реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг) та управлінням в основних галузях діяльності (табл. 2).

¹ Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України. Наказ від 27.05.2003 р. № 137 “Про затвердження Порядку складання фінансового плану державним підприємством (крім казенного) та контролю за його виконанням”.

² Методичні рекомендації зі складання фінансового плану торговельного підприємства (Затв. постановою правління Укоопспілки від 26.12.01 № 320). — К.: Центральна спілка споживчих товариств України, 2001.

Таблиця 1. Показники оцінки фінансової стійкості організацій та підприємств споживчої кооперації України за 2001—2005 роки³

Показники	Станом на 31.12 за роками				
	2001	2002	2003	2004	2005
Коефіцієнт забезпеченості власним капіталом	0,855	0,858	0,858	0,829	0,818
Коефіцієнт інвестування	1,024	1,036	1,035	1,016	1,025
Коефіцієнт участі власного капіталу у формуванні оборотних активів	0,145	0,203	0,199	0,263	0,276
Коефіцієнт поточної ліквідності боргових зобов'язань	1,170	1,255	1,248	1,354	1,381
Фінансові результати, прибуток (+), збиток (—), млн грн	-54,0	0,4	5,1	23,1	23,5

Таблиця 2. Витрати, пов'язані з реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг) та управлінням в основних галузях діяльності споживчої кооперації України за 2001—2005 роки⁴ (у % до обороту)

Галузі діяльності	2001 рік	2002 рік	2003 рік	2004 рік	2005 рік
Торгівля	19,79	17,88	16,43	15,85	15,39
Ресторанне господарство	24,04	24,43	22,75	22,78	23,88
Заготівлі	9,19	8,17	6,95	6,44	5,52

За умов зростання цін і тарифів на енергоносії, транспорт і комунальні послуги, підвищення заробітної плати кооперативні підприємства й організації шляхом економічно обґрунтованого планування витрат і фінансового контролю зуміли істотно знизити рівень витрат у відсотках до обороту в таких галузях, як торгівля і заготівлі. Дещо складніше зберегти цю тенденцію у високовитратній галузі діяльності, якою є ресторанне господарство.

Поступове зростання обсягів реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) і зниження рівня витрат сприяли тому, що питома вага збиткових підприємств і організацій у загальній кількості господарюючих суб'єктів споживчої кооперації зменшилася за розглядуваний період з 28,8 % у 2001-му до 9,7 % в 2005 році.

Для поглиблення фінансового аналізу на замовлення Центральної спілки споживчих товариств України Львівська комерційна академія 2004 року розробила Методичні рекомендації з аналізу й оцінки фінансового стану підприємств⁵ (керівник НДР — О.Г. Біла), де на конкретних прикладах розкрито методика загальної оцінки фінансового стану підприємства і поглибленого факторного ана-

³ За даними консолідованої фінансової звітності Центральної спілки споживчих товариств України станом на 31.12 за 2001—2005 рр.

⁴ Основні показники господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій Укоопспілки за 2001—2005 роки. — Київ, Центральна спілка споживчих товариств України.

⁵ Методичні рекомендації з аналізу й оцінки фінансового стану підприємств. — К.: Центральна спілка споживчих товариств України, 2005. — К.: Центральна спілка споживчих товариств України. — “Вісті”. Діловий випуск, № 28 (2811) і № 29 (2812). — 2004.

лізу основних показників за розділами фінансового плану. Практичне застосування цих рекомендацій піднесло рівень фінансового менеджменту. Однак наявність певної кількості збиткових підприємств доводить, що фінансове планування на підприємствах і в організаціях небезпроблемне.

Практика свідчить, що суб'єкти господарювання у процесі фінансового планування нерідко обмежуються розробленням плану доходів, витрат і прибутку і не приділяють належної уваги ресурсному забезпеченню кругообігу виробничих фондів на засадах, що забезпечують фінансову стійкість і платоспроможність. Та без тісного ув'язування прогнозованих обсягів операційної, інвестиційної та інших видів діяльності із джерелами їх фінансування важко забезпечити очікувані кінцеві фінансові результати та створити передумови фінансової стійкості підприємства. Тому з виконанням плану обороту від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) такі підприємства не завжди отримують прибуток від операційної та звичайної діяльності.

2005 року опубліковано навчальний посібник “Фінансове планування і прогнозування”⁶, який розширює можливості підприємств (незалежно від форми власності) удосконалювати механізм фінансового планування й контролю виконання фінансового плану. В ньому запропоновано комплексний підхід до розробки фінансового плану, який націлює підприємства на необхідність економічно обґрунтувати потребу в капіталі для забезпечення виконання прогнозованих бізнес-планом обсягів операційної та інвестиційної діяльності, ув'язати її з реальним для залучення капіталом, ресурсно забезпечити кругообіг виробничих фондів на засадах фінансової стійкості, плато- й кредитоспроможності, створити передумови для отримання чистого прибутку в розмірі, достатньому для економічного й соціального розвитку.

Щоб досягти поставленої мети, підприємствам необхідно:

— визначити величину потрібних і реально можливих грошових ресурсів за джерелами їх формування і напрямками використання для здійснення операційної, інвестиційної та інших видів діяльності;

— оптимізувати структуру капіталу за джерелами формування і напрямками розміщення;

— визначити прогнозовану дохідність капіталу, авансованого на формування активів підприємства;

— розробити альтернативні чи запобіжні заходи на випадок відхилень від прогнозованих показників;

— контролювати й оперативно реагувати на хід виконання фінансового плану.

У процесі розроблення фінансового плану пропонується поетапно прогнозувати:

⁶ Біла О.Г. Фінансове планування і прогнозування: Навчальний посібник. — Львів: Компакт-ЛВ, 2005.

- доходи, витрати й прибуток від операційної, інвестиційної, фінансової та інших видів діяльності та чистий прибуток і напрями його використання;
- потребу в оборотних коштах за джерелами формування і напрямками використання;
- джерела інвестиційних ресурсів для виконання плану капітальних вкладень;
- величину і напрями використання коштів соціального спрямування;
- баланс активів і пасивів на кінець планового періоду⁷.

На першому етапі необхідно розробити план доходів, витрат і прибутку з тим, щоб упевнитися в економічній і фінансовій результативності прогнозованих видів діяльності, достатності очікуваного чистого прибутку для самоокупності (простого відтворення) та остаточно визначитися у напрямках діяльності. План доходів, витрат і прибутку можна скласти за формою, наближеною до звіту про фінансові результати (додаток 3 до ПсБО).

На другому етапі слід подбати про достатність грошових ресурсів для ритмічного кругообігу оборотних виробничих фондів і фондів обігу, тобто створити фінансові передумови виконання прогнозованих обсягів діяльності. Для цього доцільно скласти баланс грошових ресурсів, у якому відобразити потребу в обігових коштах для формування запасів планових оборотних засобів, з одного боку, і джерела формування обігових коштів — з другого. Слід зауважити, що структура джерел має бути не довільною, а такою, що забезпечить підприємству платоспроможність, кредитоспроможність і ліквідність поточних зобов'язань. Тому величина власних обігових коштів повинна бути прогнозованою, має встановлюватися норматив. Обов'язок підприємства забезпечити їх наявність у розмірі, не меншому за норматив.

На третьому етапі необхідно визначити джерела фінансування капітальних вкладень, щоб уникнути недофінансування об'єктів і не допустити непланового вилучення власних коштів із обігу на капітальні вкладення. За великих обсягів капітальних вкладень доцільно скласти баланс фінансування капітальних вкладень, в якому відобразити їх напрями та конкретні джерела фінансування. Якщо підприємство залучає зовнішні інвестиції на визначений строк, треба спершу скласти розрахунок їх окупності. За невеликих обсягів капітальних вкладень джерела і напрями використання коштів на реальні інвестиції можна відобразити окремими розділами у балансі грошових ресурсів.

Четвертий етап пов'язаний із соціальною політикою підприємства. Щоб забезпечити успішне виконання показників бізнес-плану і фінансового плану зокрема, необхідно приділити належну увагу персоналу підприємства, його соціальному захисту, оскільки матеріальне заохочення є важливою мотивацією до праці,

⁷ Біла О.Г. Фінансове планування і прогнозування: Навчальний посібник. — Львів: Компакт-ЛВ, 2005.

до новацій. Від соціальної політики підприємства великою мірою залежить прогрес на підприємстві, трудова дисципліна і кадрова стабільність. Тому підприємству доцільно виробити систему матеріального заохочення, поєднати її з результатами праці та кінцевими фінансовими результатами підприємства, визначити джерела фінансування, скласти кошторис та забезпечити прозорість і гласність використання коштів.

На завершальному етапі необхідно скласти прогнозний баланс активів і пасивів підприємства на кінець планового періоду, визначити структурні зміни, які відбудуться за умов виконання фінансового плану, оцінити їх вплив на фінансовий стан підприємства, розрахувати очікувані показники, за якими оцінюється фінансова стабільність, провести їх порівняльний аналіз за останні 3—5 періодів, з тим щоб запобігти можливому погіршенню фінансового стану підприємства.

Із сказаного випливає, що кожний етап потребує певних економічно обґрунтованих розрахунків, на основі яких у балансовому взаємозв'язку формується функціонально самостійний розділ фінансового плану, який легко піддається контролю, аналізу, а за потреби — оперативному регулюванню. Всі розділи разом складають фінансовий план, який характеризує грошові потоки, пов'язані з кругообігом виробничих фондів, формуванням грошових доходів і власного капіталу, економічну ефективність і фінансовий стан підприємства. Такий фінансовий план можна вважати програмою та інструментом управління фінансами підприємства.

Слід зазначити, що комплексне фінансове планування потребує фахового підходу. У процесі розробки плану й контролю за ходом його виконання у полі зору фінансиста повинна бути вся різнобічна фінансово-господарська діяльність підприємства. Першочерговим його завданням має бути забезпечення фінансової стабільності суб'єкта господарювання шляхом максимального використання внутрішніх важелів ресурсного забезпечення кругообігу виробничих фондів⁸, підвищення фондівддачі і рентабельності активів, забезпечення високої ліквідності боргових зобов'язань. Водночас фінансовий менеджер повинен аналізувати доступну інформацію про діяльність конкурентів підприємства, прогнозувати вплив зовнішніх чинників на фінансовий стан підприємства, розробляти запобіжні чи альтернативні заходи, щоб забезпечити фінансову стійкість і конкурентоспроможність. Однак посада фінансиста є не на всіх кооперативних підприємствах (зокрема малих). Для малих підприємств фінансовий план пропонується складати за формою балансу доходів і витрат⁹. Водночас спілкам споживчих товариств для таких підприємств необхідно розробити внутрішньосистемні нормативні еталонні показники економічної ефективності, досягнення яких забезпечувало б їм

⁸ Біла О.Г. Удосконалення механізму функціонування кооперативних систем // Фінанси України. — 2003. — № 8. — С. 60.

⁹ Там само. — С. 180—184.

необхідні передумови фінансової стабільності. Такі показники мають лягти в основу розробки фінансового плану і порівняльного аналізу фінансового стану підприємства за даними фінансової звітності. Ними можуть бути: рентабельність обороту (продаж), рентабельність активів (в т. ч. основних фондів і оборотних засобів), рентабельність власного капіталу, фондоддача активів (в т. ч. основних фондів і оборотних засобів), коефіцієнти маневрування, поточної ліквідності і фінансової стійкості.

Щоб розробити нормативні еталонні показники, необхідні чимала інформація, великі затрати часу, та це під силу зробити лише фінансовим управлінням (відділам) облспоживспілок і Кримспоживспілки разом з фінансистами райспоживспілок і районних споживчих товариств. Розроблені еталонні показники будуть корисними і для кооперативних підприємств, і для споживспілок, щоб порівнювати економічну ефективність господарської діяльності й фінансовий стан структурних одиниць, оперативно реагувати на відхилення, знаходити внутрішньогосподарські і внутрішньосистемні шляхи наближення фактичних даних до еталонних та їхнього перевищення.

Підсумовуючи, слід зауважити, що для забезпечення фінансової стабільності підприємств необхідно більше уваги приділяти фінансовому плануванню з тим, щоб ресурсно забезпечувати виконання прогнозованих бізнес-планом обсягів операційної та інвестиційної діяльності на засадах фінансової стійкості, створювати передумови для отримання чистого прибутку в розмірі, достатньому для самокупності й самофінансування. За наявності структурних одиниць і підрозділів треба систематично забезпечувати їх необхідним інструментарієм фінансового управління, надавати методичну й консультативну допомогу з фінансово-економічних питань з тим, щоб спільними зусиллями шляхом копіткої планової, оперативної і контрольної-аналітичної фінансової роботи запобігати збитковості та зміцнювати фінансову стабільність суб'єктів господарювання.